

Iracki Kurdistan otworzył się na badania archeologiczne dekadę temu. Od tego czasu przeprowadzono tam kilkanaście projektów badań powierzchniowych, uzupełnionych wykopaliskami - zarejestrowano tysiące nieznanych stanowisk archeologicznych i innych relikwów dziedzictwa kulturowego, zagrożonych szybkim rozwojem gospodarczym i epizodami wandalizmu. Dzięki nabytej w ten sposób nowej wiedzy lepiej rozumiano proces zasiedlania i wykorzystania żyznych równin między Tygrysem a górami na wschodzie oraz ich znaczenie dla kolejnych imperiów – asyryjskiego, perskiego, seleucydzkiego, partyjskiego i sasanidzkiego.

Projekt proponuje zająć się dwoma zjawiskami osadniczymi, które były pomijane w opracowaniach na temat historii w północno-wschodnim Iraku. Pierwsze z nich obejmuje wykorzystanie jaskiń jako schronień w epoce kamienia (aż po chalkolit). Drugie dotyczy osadnictwa chrześcijańskiego, a w szczególności jego trwania w epoce islamu aż po czasy współczesne. Oba zagadnienia zostałyby zbadane na nowym materiale źródłowym pochodzącym z badań powierzchniowych przeprowadzonych w zamkniętym obszarze górskiej doliny Nahla. Odizolowany teren daje czytelny obraz sposobu eksploatacji zasobów i zagospodarowania przestrzeni, oraz pozwala dokładniej prześledzić ewolucję osadnictwa.

Dolina Nahla położona jest na północny-zachód od Erbilu, za pierwszymi wyższymi pasmami Gór Kurdystanu. W sensie kulturowym, licząc od czasów najwcześniejszych, leży w granicach wpływów paleolitycznych przemysłów mustierskiego, baradosteńskiego i zarzyjskiego, następnie cywilizacji mezopotamskiej, oraz wreszcie Chrześcijaństwa i Islamu. W latach 1930-1960 archeolodzy iraccy gromadzili informacje na temat zabytków tam zlokalizowanych nie weryfikując ich jednak w terenie. W rejestrze figuruje 17 jaskiń, dwa kościoły i dwie „wioski”. Bardziej wnikliwy francuski historyk chrześcijaństwa wschodniego Jean-Maurice Fiey wymienił na tym terenie zrujnowany klasztor wraz z otaczającymi go grotami skalnymi, 17 kościołów, z których najstarszy powstał przed IX w., jedną jaskinię i 4 miejsca święte.

Celem projektu jest rekonstrukcja strategii osadniczych społeczności ludzi w dwóch diametralnie odmiennych etapach rozwoju. Zakłada się, że w epoce kamienia większą rolę odgrywał determinizm środowiskowy (obecność jaskiń krasowych w zboczach pasm górskich z wapienia, dostęp do różnorodnych stref ekologicznych na zboczach gór i w dolinach). Z kolei w epoce chrześcijańskiej istotną rolę mógł odgrywać fakt trudnego dostępu do doliny, która jawi się jako swego rodzaju refugium umożliwiające chrześcijanom przetrwanie do czasów współczesnych.

Konsekwencją realizacji tego celu będzie weryfikacja wyżej cytowanych danych liczbowych oraz rejestracja substancji zabytkowej ze wszystkich okresów. Doświadczenie wyniesione z realizacji *Upper Greater Zab Archaeological Reconnaissance* pokazuje, że jaskiń w regionie będzie więcej niż znana irackim archeologom. Bliskość jednego z najważniejszych stanowisk Bliskiego Wschodu – Jaskini Szanidar (30 km na północ) pokazuje, że mogły one być schronieniem małych społeczności z epoki kamienia. Jeśli chodzi o obecność Chrześcijan, to celem będzie ustalenie, kiedy pojawiają się oni w Dolinie, a także dynamiki trwania tutaj ich wspólnot aż po wiek XX n.e.

Prace terenowe poprzedzi analiza odtajnionych powietrznych zdjęć doliny, będących efektem szpiegowskich programów rządu amerykańskiego realizowanych w latach 1960.-70. Pozwoli to ustalić lokalizację miejscowości wspomnianych przez Fieya oraz zidentyfikować potencjalne stanowiska archeologiczne. Badania terenowe będą polegały na weryfikacji tych identyfikacji, wywiadach we wsiach oraz na tradycyjnej prospekcji archeologicznej. Jaskinie, architektura, cmentarze i stanowiska będą dokumentowane przez pomiary, fotografie i opisy, a zabytki z powierzchni zostaną zebrane do dalszych analiz. Do datowania metodą radiowęglową (w Polsce), w kościołach zostaną pobrane próbki zaprawy wapiennej. Planuje się także wykorzystanie wykrywacza metalu na terenie obiektów sakralnych i wokół nich w celu znalezienia monet, które posłużą do dokładniejszego datowania ich okresu użytkowania. Szczególnie ważne jest w tej chwili zarejestrowanie spuścizny Chrześcijan, zanim popadnie ona w ruinę lub całkowicie zniknie.

W wyniku realizacji projektu znacznie wzrośnie wiedza o dziedzictwie historycznym obszaru, który wcześniej właściwie nie był znany. Oczekuje się też, że władze Regionalnego Rządu Kurdystanu, którym zostanie przekazana lista zabytków wraz z dokumentacją, zwiększą ochronę substancji zabytkowej. Jednocześnie, potwierdzenie hipotez roboczych wniesie nową wiedzę na temat wykorzystania peryferyjnych rejonów kraju, dotąd pomijanych zarówno w badaniach terenowych jak i rekonstrukcjach historycznych. Wyniki realizacji projektu zostaną opublikowane renomowanym wydawnictwie naukowym.

Kierownik projektu prowadził badania o podobnym charakterze w irackim Kurdystanie w latach 2012-2017 i dysponuje niezbędnym doświadczeniem terenowym. Jego dotychczasowa współpraca z Kurdyjską Służbą Starożytności oraz lokalną administracją stanowią rękojmię pomyślnego przeprowadzenia projektu. Jego aktywność publikacyjna i promocyjna dowodzi rozumienia jakie znaczenie ma wprowadzenie w obieg naukowy i społeczny informacji o rezultatach przeprowadzonych prac.